

Jozef Pallayⁱ

Hibridizacija slovaščine v rabi kot rezultat konvergence sodobne slovaščine s češčino

V prispevku pregledno orišemo glavne zgodovinske razvojne tendence slovaščine v odnosu do divergence in konvergence s češčino, kar je tesno povezano z vprašanjem jezikovnega purizma. Težišče tega orisa temelji na kratkem preglednem opisu najnovejšega stanja tega razvoja po razpadu Čehoslovaške in nastanku Slovaške kot samostojne države. Kljub novonastali situaciji in pričakovani divergenci, postopnemu oddaljevanju obeh jezikov, po naših opažanjih v rabi slovaščine paradoksalno prihaja do konvergence s češčino kot posledica asimetričnosti vzajemnih vplivov slovaščine in češčine v ekonomskem, izobraževalnem in zlasti medijskem prostoru. Deloma je to rezultat očitnih jezikovnih napak. Rezultat enosmernega prekomernega transferja v drug jezik je ekstralingvalni jezikovni hibrid kot denimo *denglisch*, *spanglish* idr. Na primerih iz sodobnega živenga sporazumevanja poskušamo s pomočjo empiričnega opazovanja in deloma člankov in internetnih diskusij uglednih slovaških tiskanih medijev pokazati nesprevidljiv proces hibridizacije slovaščine v rabi s češčino na zvočni, oblikoslovni, besedotvorni, skladijski, leksikalni in leksikalno-semantični ravni kot primer novodobne čehoslovaščine.

Ključne besede: hibridizacija, jezikovna konvergenca in divergenca, transfer, purizem, češčina in slovaščina v kontaktu, dvojezikovnost

The Hybridisation of Slovak in Use as a Result of the Convergence of Modern Slovak with Czech

In this paper we outline the main historical development trends of Slovak in relation to the divergence and convergence with Czech, which is closely related to the issue of linguistic purism. The focus of this outline is based on a brief overview of the most recent state of this development after the dissolution of Czechoslovakia and the emergence of Slovakia as a sovereign state. Despite the new situation and the expectations of divergence,

ⁱ Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta; jozef.pallay@ff.uni-lj.si

with a gradual distancing of the two languages, our observations suggest that in actual use – and as a result of the asymmetry of the mutual influences of Slovak and Czech in the economic, educational and especially media spheres – Slovak is paradoxically converging with Czech, although partly as a result of interference based on obvious linguistic errors. Using a few examples from contemporary live communication, as a result of empirical observation and partly from internet discussions of prominent Slovak print media, we try to show the untransparent process of hybridisation of Slovak with Czech at the sound, vocabulary, word-formation, lexical and semantic and stylistic levels.

Keywords: linguistic hybridisation, convergence and divergence, transfer, purism, Czech and Slovak language in contact

1 Uvod

Češčina in slovaščina sta eden drugemu najsorodnejša zahodnoslovanska jezika. Takšna jezikovna bližina se kaže tudi v tem, da uporabniki občutijo drugi jezik kot soroden in razumljiv. Mera podobnosti in razumljivosti naj ne bi bila absolutno ugotovljiva, ker ni zanesljivih kriterijev, ki bi lahko kvalitativno in kvantitativno določali, kako blizu ali oddaljena sta si takšna jezika. Odgovor na takšna vprašanja je pogosto bolj odvisen od jezikovne politike kot resne jezikoslovne analize. V tem primeru se zdi z vidika tujca zanimivo vprašanje o značaju odnosa slovenščine in prekmurščine, ki (neznansveno) variira od samostojnega jezika do dialekta slovenščine, torej od bilingvizma do diglosije, čeprav pod diglosijo razumemo uporabo različnih zvrsti znotraj enega jezika in ne denimo situacijo v Italiji, kjer se v vsakdanjem sporazumevanju uporablja visoka varianta (italijanščina) in nizka varianta (narečna slovenščina), torej varianti dveh različnih jezikov (primerjaj definicijo *dvojezičja* kot sopomenke *diglosije* v Toporišič (1992: 33)).

2 Divergenca in konvergenca slovaščine s češčino v razvojnem pogledu v odnosu do jezikovnega purizma

Stara cerkvena slovanščina moravske redakcije naj bi bila primer prve konvergenca jezikov zahodnih Slovanov (Ondruš in Sabol 1984: 53–54). Nastanek češke države s pridružitvijo Moravske na eni strani in priključitev

nitranskega dela Moravske Ogrski kraljevini sta pomenila začetek oblikovanja češke in slovaške narodnosti. Največja ovira, glavni vzrok podrejenega stanja slovaščine do češčine in drugih jezikov je bila odsotnost njene državnosti. Predniki današnjih Slovakov so bili bodisi integralni del srednjeevropskih državnih oblik (npr. Samove plemenske zveze v 7. stoletju, preko moravskega in velikomoravskega obdobja do njegovega razpada v 10. stoletju) bodisi del novonastalih držav, zlasti po letu 1000, geografsko kot Zgornja Ogrska (slš. Horné Uhorsko, nem. Oberungarn). To je bil tudi glavni vzrok za upočasnitev emancipacije in delimitacije slovaščine v primerjavi z drugimi slovanskimi jeziki (primerjaj Ramovševo tezo o pridevniku *slovenski* v Ramovš 1936: 9). Dejstvo, da se je ozemlje prednikov današnjih Slovakov po prihodu staromadžarskih plemen znašlo pod Ogrsko, je vodilo do relativne izolacije tega jezika v odnosu do jezika Moravske in Češke ter s tem do začetka divergence, postopnega oddaljevanja. Kot vzrok za poznejšo diferenciacijo slovaščine v primerjavi z drugimi slovanskimi jeziki in s tem tudi proces lastne identifikacije, postopnega oblikovanja slovaške narodnosti se pogosto navaja srednjeveška politična členitev Ogrske v komitate, ki je vodila – zlasti po tatarskih napadih in posledično nemški (13. stoletje) in kasneje vlaški kolonizaciji (14.–15. stoletje) – do njene razdrobljenosti (Ondruš in Sabol 1984: 53–54). Po drugi strani je stara madžarščina izpolnjevala fortifikacijsko vlogo, krepila je zavedanje o slovaščini kot popolnoma drugem jeziku in s tem paradoksalno pozitivno vplivala na njen razvoj. (Dolník 2010: 184–220.)

Prva standardizacija knjižne slovaščine Antona Bernoláka iz leta 1787 naj po oceni Lipowskega (2005: 10) ne bi pomenila poskusa odcepitve slovaščine od češčine: glavni vzrok je bila rimska *Congregatio de propaganda fide* iz leta 1622, ki je zahtevala, da se med Slovani za potrebe katoliške cerkve uporablja razumljiv lokalni jezik. Da je do standardizacije prišlo približno 150 let po *Congregatio*, je po našem mnenju dokaz, da je bil vzrok za standardizacijo postopna delimitacija takratne slovaščine od češčine, saj se je od 16. stoletja naprej na zahodnem Slovaškem vzporedno s češčino etablirala kulturna zahodna slovaščina z jasnimi diferenciacijskimi znaki. Evangeličan Ľudovít Štúr je s skupino intelektualcev leta 1843 sprejel pragmatično odločitev o standardizaciji kulturne srednje slovaščine zaradi njene splošne razumljivosti kot reprezentativne za vse Slovake. Šturovska štirideseta leta 19. stoletja veljajo brez dvoma za odločilno obdobje nastanka slovaškega knjižnega jezika in s tem tudi protičeškega purizma

ter obenem praktične divergence. V odnosu do češčine so se divergentne tendence z zmernim protičeškim purizmom še naprej pojavljale (gl. Pallay 2017). Na prelomu 19. in 20. stoletja so bile v jezikoslovnih delih dveh največjih avtoritet tega časa, Jozefa Škultétyja in Samuela Czambela, vodilnih osebnosti Slovaške Matice, opazne divergentne tendence. Samuel Czambel in njegova slovaška slovnica *Rukovät' spisovnej reči slovenskej* iz leta 1902 sta pomenila okrepitev knjižne norme slovaščine. V nasprotju z enoznačno divergentnim odnosom slovaščine do češčine (razen močnega prevzemanja strokovne in znanstvene terminologije) so se družbeni in kulturni odnosi med Slovaki in Čehi podobno kot pri južnih Slovanih razvijali konvergentno. V prvih letih nastanka samostojne Češkoslovaške in tudi Jugoslavije po prvi svetovni vojni nastanejo za slovaščino in slovenščino drugi časi, sociolingvistična situacija se radikalno spremeni. V odnosu do knjižnega jezika sta v času med vojnama na Slovaškem opazni dve divergentni tendenci. Prva je bila nadaljevanje tradicije t. i. martinskega uzusa (Škultéty, Czambel), druga je bila nagibanje k takratni uradni politiki v duhu čehoslovakizma, torej ideje dveh variant enotnega češkoslovaškega jezika.¹ Za Češkoslovaško socialistično republiko je bila z izjemo kratkih obdobj odkrite divergence (npr. obdobje praške pomladi) tipična konvergenca z zelo zmernim jezikovnim protičeškim purizmom.

3 Terminološki vidiki jezikovnega kontakta slovaščine in češčine: dvojezičnost ali dvojezikovnost, transfer, interferenca, hibridizacija

Najbolj pogost vzrok za terminološko nejasnost je prizadevanje za dodatno širitev ali preciziranje terminov. Prav tako tudi poskus njihove internacionalizacije. Posebnost jezikovnega kontakta slovaščine in češčine kot dveh bližnjih sorodnih jezikov in s tem posebna vrsta dvojezičnosti je opazna tudi v jezikoslovni terminologiji. Poleg splošnega, tradicionalnega termina *dvojezičnost* ali *bilingvizem* (slš. *dvojjazyčnosť*, *bilingvizmus*, angl. *bilingualism*, *bilinguality*, nem. *Zweisprachigkeit*, *Mehrsprachigkeit*, *Bilingualismus*), pri katerem predpona *bi-* pomeni hkrati *multi-*, se v jezikoslovnem češkoslovaškem diskurzu od osemdesetih let pojavlja poseben slovaški in

¹ O medvojni problematiki jezikovnega purizma in divergentnih tendencah na Slovaškem in v Sloveniji gl. Pallay (2017: 147–149).

češki termin *dvojazykovost'*, *dvojazykovost* (dvojezikovnost). Dva samostojna knjižna jezika izpolnjujeta po Budovičovi vlogo splošnodružbenega komunikacijskega sredstva ne le v svojem naravnem okolju – v obeh narodnih republikah – temveč imata nadnarodno vlogo v federalnih institucijah, na televiziji, radiu, v filmu, v dnevnikih, revijah in v oglasih. Za njih je tipična dvojezikovnost, izmenična raba obeh narodnih jezikov pri vseh družbenopolitičnih, kulturnih in športnih prireditvah ali oddajanje informacijskih, izobraževalnih, kulturnih in zabavnih programov v češčini ali slovaščini. Dvojezikovnost temelji na zavedni ali nezavedni recepciji od rojstva, zato so opazne tudi generacijske razlike v kompetenci. Za Horeckega dvojezikovnost predstavlja specifični primer horizontalega bilingvizma dveh enakopravnih jezikov ne samo v zasebni, temveč tudi v javni komunikaciji. Za Dolníka ne pomeni dvojezikovnost usvajanje drugega jezika, ampak naravno sposobnost razumevati prvine in strukture kontaktnega jezika na podlagi kompetence v maternem jeziku, je torej posebna vrsta pasivnega bilingvizma. Specifičnost dvojezikovnosti je dejstvo, da se oba jezika nahajata v receptivnem implikacijskem razmerju, usvajanje maternega jezika implicira razumevanje (recepcijo) drugega jezika. Dolník poskuša termin dvojezikovnost prenesti v nemščino z nemško ustreznico *Bilingualismus*. Ta termin je po našem mnenju neposrečen, ker v nemščini že obstaja kot sopomenka za *Bilinguismus* (o recepciji termina dvojezikovnost gl. Pallay 2005: 73–76).

Hibridizacija (in njegov rezultat *hibrid*) je jezikoslovni termin, ki pomeni prekomeren in nezaveden prenos (transferenco) jezikovnih prvin iz enega jezika v drugi kot posledica kodnega mešanja v obliki križanja jezikovnih prvin z vseh ravnin. Drugače od termina *interferem*, ki je brez dodatne negativne konotacije, termin *hibrid* pomeni nekaj skrajnega, negativnega, nezaželenega, kar opozarja na nezadostno jezikovno kompetenco govorca. Kot tipičen primer ekstralingvalnega hibrida lahko označimo npr. mešanico nemščine, španščine, slovenščine, slovaščine z angleščino, tak jezikovni hibrid kot *denglisch*, *spanglish* itn. Takšen hibrid mešanice slovenščine z angleščino predstavlja mladostniški sleng v stavkih kot npr. *Sem/sm skenslal/skenslu mesidž od frenda oz. v jezikovnih šalah tipa Sem si kofi tu mač šugeriral, Če bo danes skaj preveč sklaudan, ne bom šel dogo vokat* itn. T. i. češkoslovaščina je bil jezik državljanov Češkoslovaške, ki je nastal kot posledica intenzivnega mešanja češčine in slovaščine v vsakdanji rabi, zlasti govorcev z nižjo stopnjo jezikovne kompetence v maternem in drugem

jeziku (sploh za slovaške državljane madžarske narodnosti) oz. intenzivne potrebe po komunikaciji v drugem jeziku iz najrazličnejših razlogov. Najpogostejši primer češkoslovaščine je bil prisoten v češkoslovaški vojski in pri delavcih slovaškega porekla v rudnikih severne Moravske v ostravski regiji (Nábělková in Sloboda 2005; Nábělková 2007; Nábělková 2008).

Dejavnike interference kot rezultata transference iz češčine v slovaščino lahko razvrstimo v 1. interne jezikovne – bližnja sorodnost kontaktnih jezikov, jezikovna politika in 2. eksterne zunajjezikovne – jezik množičnih medijev, računalniške tehnike, gospodarski interesi (oglaševanje v slovaščini s Češke, navodila za uporabo v češčini itn.), izobraževalna in ekonomska migracija Slovakov na Česko (slovaške t. i. izobraževalne diaspore na Češkem, Karlova univerza v Pragi, Masarykova univerza v Brnu, Univerza Palackega v Olomoucu). V interferenci so poleg nujnih sporazumevalnih razlogov prisotni tudi drugi dejavniki, npr. 1. učinek izrazne ekspresivnosti, kadar prenašamo ekspresivne, nevsakdanje leksikalne in frazeološke prvine, tipične za mladostniški sleng in pogovorni standardni in substandardni jezik, 2. prevajalski učinek – jezikovna napaka pri mehničnem prevajanju, ki pod določenimi pogoji lahko postane kontaktni neologizem, 3. delovanje besedotvornega, sintaktičnega in semantičnega modela drugega jezika, 4. asimetričnost formalne in semantične strukture v leksiki povzroča napetost, tenzijo med sistemi v kontaktu, ki vodi do izravnnavanja struktur in do simetričnih vzporednic oblike in pomena (bohémizmi v slovaščini, kot so *hodný, špatný, chovat' sa, kázeň, topit'*) (Buzássyová 1979).

4 Hibridizacija slovaščine v rabi danes, 31 let po osamosvojitvi

A: Ty vole, o čom to furt točíš?

B: Popravde, aj keď mi to na jednu stranu netrhá žily a v podstate to mám inak na háku, na druhú stranu, hra slovenckého mužstva mi prišla zo začiatku nejakým spôsobom ustráchaná, ale nakoniec ma vcelku dostala. Po dobu prvého polčasu naši nemali gule, neskôr ale hrali prekvapivo v pohode, mali mrte šanci, na lopte boli silnejší, ničmenej kapitán, aj keď ho veľmi nemusím, bol za hrdinu, lebo to nakoniec dal a padlo to tam, takže som s tým celkom v pohode“. Inak,

ty brďo, to predĺženie bola fakt haluz, mimo to rozhodca pískal cez čiaru, za mňa brutálne husté.

A: Máš v paži, nerieš to už tolko, chod' už radšej s bráchom aj s tou Tvojou novou fabčou na dovču do Ľubľane, keď už študuješ tú slovinštinu!

B: Ok, tak zatím! (fiktivni dialog dveh mladih Slovakov leta 2024)

Na podlagi nenehnega spremljanja televizije, medijev in oglaševanja in tudi glede na osebne stike med ljudmi obeh narodov lahko rečemo, da se je stopnja recepcije ohranila, kar je pogojeno z izjemno visoko stopnjo sorodnosti obeh jezikov. Slovaška v nasprotju s Češko še naprej omogoča oddajanje velikega števila čeških televizijskih kanalov na Slovaškem. Sedeži mnogih mednarodnih korporacij in podjetij se iz pragmatičnih razlogov (splošne razumljivosti češčine na Slovaškem in s tem tudi finančne gospodarnosti delovanja podjetij) nahajajo na Češkem. Veliko promocijskega, oglaševalskega materiala, tehničnih pripomočkov in literature je natisnjene in proizvedene na Češkem, in sicer v slovaščini, katere kakovost je vprašljiva. Delovna in izobraževalna migracija je več ali manj enosmerna, po splošnih podatkih naj bi na Češkem delalo, študiralo in živelo približno 300.000 državljanov Slovaške, od tega približno 30.000 študentov.

Na slovaščino v odnosu do češčine v obdobju po letu 1993 vplivata po našem mnenju dve osnovni nasprotni tendenci: 1. tendenca po krepitvi in kultiviranju knjižne slovaščine kot standardiziranega, državnega, policentričnega jezika na Slovaškem v okviru jezikovne politike države, torej divergentna tendenca (drugače od pluricentričnega jezika, pri katerem gre za več uradnih standardizacij, kot npr. standardna avstrijska, švicarska in nemška nemščina, ameriška, britanska, avstralska angleščina). Koncept policentričnega jezika vsebuje idejo več geografskih centrov standardizacije (prim. s terminom *policentrični jezik* pri Tivadarju (2022: 83–97)) in 2. tendenca razvoja pogovorne substandardne in standardne slovaščine pod močnim vplivom direktnega kontakta s češkim jezikom, ki je po našem mnenju izrecno konvergentna. Z enostavnim opazovanjem govorjenega jezika v vsakodnevni živi rabi, v televizijskih oddajah, na diskusijskih forumih treh slovaških dnevnikov *Pravda*, *Sme* in *Hospodárske noviny* v obdobju približno zadnjih petih let ugotavljamo, da se današnja slovaščina v rabi vedno bolj približuje splošni (češ. *obecní*) češčini in to ne samo na leksikalni ravni. Veliko izjav v slovaščini se začneja z uvajalnim

sredstvom *Ako by povedali bratia Česi/Ako vravia Česi*, ki mu sledi citatni ali izoliran izraz iz češčine, ali obratno, nekaterim izjavam sledi na koncu citat iz kulturnih čeških filmov. Fiktivni dialog na začetku tega prispevka je verodostojen primer jezika današnje mlade generacije. Z določeno mero hiperboličnosti predstavlja primer popolnega hibrida, ki se ga najmlajša generacija sploh ne zaveda. Skoraj vsi leksemi, kolokacije in frazemi iz tega dialoga so prevzeti iz današnje češčine, ki ima iz zgoraj navedenih razlogov še vedno velik prestiž na Slovaškem. V naslednjem koraku pregledno naštejemo primere transferja, ki je tipičen za obdobje zadnjih tridesetih let obstoja Slovaške.

4.1 Zvočni transfer

- a) Prilikovanje po zvonečnosti oz. neprilikovanje po pravilih knjižne ali splošne češčine se v slovaškem knjižnem pravorečju pojavlja kot dolgotrajni problem. V zadnjih desetletjih postaja po našem mnenju to množični pojav. V češčini drugače kot v slovaščini zvočniki *m, n, r, l, v, j* ne povzročajo zvonečnosti premene glasov, torej ne vplivajo regresivno na asimilacijo predhodnih nezvonečih soglasnikov, npr. v besednih zvezah slš. *to nemyslíš vážne* / češ. *to nemyslíš vážně, budeš mat'* / *budeš mít, s mamou* / *s mámou, s našimi* / *s našimi, s jeho sestrou* / *s jeho sestrou, s lékařom* / *s lékařem, s Vierou* / *s Věrou*, se v slovaščini/češčini izgovori kot [to ěnemislíš_vážně / to nemislíš_vážně, buďež_mat' / budeš mít, z_mamou / s mámou, z_našimi / s našimi, z_jeho_sestroú / s jeho sestrou, z_lekárom / s lékařem, z_vierou / s Věrou]. V slovaščini je lahko posledica črkovnega branja (slš. *písmenkové čítanie*) ali pa interferenca iz češčine, kar se nam glede na primarnost govorjenja zdi bolj verjetno. V diskusijskih forumih se vedno pogosteje pojavlja pisanje kar z asimiliranimi oblikami (po principu slš. *píš ako počuješ!*, srb. *piši, kao što govoriš*), npr. z *bratom, zo sestrou* itn., kar je posledica nezadostne jezikovne kompetence, je torej intralingvalna hibridizacija slovaščine.
- b) Trdi glasovni začetek (slš. *tvrdý* oz. *ostrý hlasový začiatok*) in raz (slš./češ. *ráz*, v transkripciji se zapisuje z znakom [ʔ]), grlni zapornik v češčini, sta vedno bolj prisotna pri slovaških voditeljih in napovedovalcih zasebnih televizijskih in radijskih kanalov. Posledica raza je napačna premena po zvonečnosti in skupaj s trdim glasovnim začetkom velja za

resno izgovorno napako v obliki segmentirane, nepovezane artikulacije knjižne slovaščine, ki je – drugače kot v češčini – povezana (slš. *splývavá*). Poleg substandarne izgovorjave v rabi se vedno bolj pojavlja pri najmlajši in srednji generaciji napovedovalcev zlasti pri dramatičnem branju bulvarnih poročil (pogej primere napačne premene po zvonečnosti v točki a)).

- c) Afektirana, dvoustnična izgovorjava mehkih soglasnikov *š, ž, č, dž* z vidno našobljenimi in napetimi ustnicami – pojav v splošni (češ. *obecní*) češčini, potrjen z lastnimi opažanjitudi že pri govorcih mlajše generacije, zlasti profesionalcev, vendar tudi ženskih govork na splošno.
- d) Izredno trda izgovorjava soglasnika *l*, ki ga lahko za lažje razumevanje pojmujeemo neterminološko kot *balkanski l* – pojav opažen tudi v češčini in slovaščini. Lahko da gre za transfer iz (ameriške) angleščine. Prisoten je pri govorcih najmlajše in mlade generacije, ki tekoče govorijo angleško in so hkrati odrasli ob čeških, angleških televizijskih kanalih z risanimi filmi v češčini, in je lahko posredovan v slovaščino preko češčine.
- e) Alternacija fonemov *s, š, z, ž* v soglasniškem sklopu ali na morfemski meji po soglasniku *n c/ts, č, 3 (dz) in ž (dž)* npr. v besedah *Banská Bystrica* [bancká/bantská bistrice], *Pezinská baba* [pezincá baba/pezintská baba], *ukrajinská kríza* [ukrajincá kríza/ukrajintská kríza], *Partizánske* [Partizáncke/partizántske], *stenšovat' sa* [st'enčova>-ca], *idem von s Tebou* [id'em von_c_t'ebou / von_ts_t'ebou], *manžel* [manžel], *manžeta* [manžeta], *von z mesta* [von_3_mesta], *benzín* [ben3ín] itn. Gre za močno neknjižno govorno tendenco kot posledica prenosa iz splošne (češ. *obecne*, neknjižne) češčine.

Zvočni transfer predstavlja najresnejši tip negativnega prenosa, ker neposredno vpliva na primarno govorjeno sporazumevanje in celoten nivo kulture govora. Artikulacijska baza, izgovorjava adolescentov in mlade generacije, če uporabimo hiperbolo, postopoma vedno bolj spominja na izgovorjavo rojenega Čeha, ki govori slovaško z nezgrešljivim češkim naglasom. Ta tendenca je že epizodično opazna pri nekaterih otroških igralcih pri sinhronizaciji (češ. in slš. *dabing*) tujejezičnih filmov. Ogromno vlogo na

razvoj otroškega govora ima spremljanje televizijskih oddaj, v slovaškem primeru predvsem kanala Cartoon Network v češčini. Drugi primeri percepcije govora slovaško govorečih Čehov z močnim češkim naglasom na televiziji je pravorečno zelo slaba slovaščina oglasov agencij s Češke, v katerih govorijo na Češkem živeči Slovaki ali Čehi, ki govorijo po slovaško, npr. zelena reklamna figura vesoljca Alzaka podjetja Alza (nastopa znan češki igralec Bohdan Tůma, oglas se predvaja na televiziji že od leta 2007).²

4.2 Morfološki transfer

4.2.1 Sklanjanje toponimov, lastnih imen

Ena najpogostejših interferenc na morfološki ravni je napačno sklanjanje lastnih imen, toponimov. Vzrok za takšno interferenco je drugačen slovnični spol zlasti manj pogostih čeških in tujih toponimov. Posebej je zanimivo, da celo toponim Ljubljana, v češčini *Lublaň* (ženski sklanjatveni vzorec *dlaň*), v slovaščini *Lubl'ana* (ženski sklanjatveni vzorec *žena*), ogromno število Slovakov sklanja popolnoma nepravilno po češko po vzorcu *dlaň*, ki obstaja tudi v slovaščini, npr. v rod. ed. *idem do Lublane/Lubl'ane/Lublane* [*id'em do l'ublaňe/lubl'aňe/lublaňe*] namesto *idem do Lubl'any* [*id'em do l'ubl'ani*], v mestniku ednine *bol som v Lublaňi/Lubl'ani/Lubl'ani* [*bol som v lublaňi/lubl'ani/lubl'aňi*] namesto pravilnega *bol som v Lubl'ane* [*bol som v l'ublaňe*]. Te nepravilne oblike so bile dolgo celo na uradnem telefonskem odzivniku Veleposlaništva Republike Slovaške v Ljubljani. Analogni primeri so *do Telče* (češ. *Telč* ženski spol) namesto *do Telča* (slš. *Telč* moški spol po zgledu besede *stroj*), *do Aše* namesto *do Ašu*, *do Pirane*, v *Pirani* (nepravilno tudi v češčini, najverjetneje analogija z *Lublaň* – *Piraň* oz. mogoče celo iz *piraňa* (v pomenu ribe piranje) namesto pravilno *do Piranu*, v *Pirane*, *do Olomouce* namesto *do Olomouca*, *do Kroměříže/Kroměříže* namesto *do Kroměříža* itn. Samostalniki, lastna imena moškega spola, ki se končajo s samoglasnikom *-a*, npr. *Kuleba*, *Kara-Murza*, veliko uradnih dnevnikov sklanja po češkem vzorcu *žena* v roditeljskem nepravilno kot *Kuleby*, *Kara-Murzy* itn. namesto *Kulebu*, *Kara-Murzu* (po vzorcu *hrdina*), v orodniku s *Kulebou*, *Kara-Murzou* namesto s *Kulebom*, s *Kara-Murzom*. Tukaj gre najverjetneje za mehanično prevajanje iz virov čeških tiskovnih agencij.

² Gl. <https://zpravy.aktualne.cz>.

4.2.2 Spol samostalnikov

Najpogostejši primeri napačne rabe spolov samostalnikov so *to téma* namesto *tá téma*, *tá kúpel'* namesto *ten kúpel'*, *tá Piraň* namesto *ten Piran* - kot tudi vsi zgoraj navedeni toponimi češkega ali tujega porekla.

4.2.3 Vezava pridevnikov, predlogov, glagolov

Med sodobnimi primeri napačne vezave pridevnikov, glagolov, predlogov pod vplivom češčine lahko naštejemo naslednje, tipične zlasti v obdobju zadnjih dvajsetih ali tridesetih let: *byť silný na lopte/puku* namesto *byť silný v hře s loptou/pukom*, *s'tážovat' si* namesto *s'tážovat' sa*, *dosiahnuť niečoho* (češ. rodilnik) namesto *dosiahnuť niečo* (tožilnik), *po niekom niečo chciet'* namesto *od niekoho niečo chciet'*, *mimo to/toho* namesto *okrem toho*, *mimo triedu* (v prostorskem pomenu, v češ. tožilnik) namesto *mimo triedy* (slš. rodilnik), (niečo už je) *cez čiaru* (češ. *přes čaru*, tožilnik) namesto *za čiarou* (orodnik), *cez 50 rokov* (češ. *přes 50 let*) namesto *viac ako 50 rokov*, *po dobu 27 dní* nam. *27 dní*, *za mňa* namesto *čo sa týka mňa/pre mňa*, *je mi/bolo mi dvadsať* namesto *mám 20 (rokov)*.

4.3 Besedotvorni transfer

V primeru transferja, ki ga navajamo pod 4.1, gre za (tudi v knjižni češčini) neknjižno izgovarjavo soglasnika *s* kot *c* oz. *ts* v priponah *-ský*, ki sledijo soglasniku *n*. Ta je del besedotvorne pridevniške pripone *-ský*, ki se v sodobni rabi pod vplivom splošne češčine vedno pogosteje izgovarja kot *-cký* ali *-tský*. Lahko bi šlo tudi za zamenjavo z ustaljeno slovaško pripono *-cký*, ki je prisotna pri nekaterih drugih pridevnikih, kot npr. *turecký*, *anglický*, *mexický* itn. Ker vzporedno analogno alternira tudi *š* v *č*, *ž* v *dž*, *z* v *dz*, npr. *tenší – tenčí*, *manžel – mandžel*, *benzín – bendzín*, menimo, da gre v tem primeru bolj za zvočni transfer in ne za sistemsko besedotvorno razvejanost. Enoznačno besedotvorni hibrid iz češčine pomeni napačno samostalniško tvorjenje imen za jezike, kot npr. *slovinština*, *chorvátština*, *srbština*, *švédština* itn. namesto pravih oblik *slovinčina*, *chorvátčina*, *srbčina*, *švédčina*. Tudi v tem primeru obstaja slovaška variantna pripona *-ština* npr. v samostalnikih *ruština*, *laosština*. Ta pripona je bistveno manj produktivna.

4.4 Skladenjski transfer

Skladenjski transfer je prisoten v vsakdanji rabi v stavčnih citatih iz kulturnih čeških filmov od osemdesetih let, kot so npr. trilogija komedij *Slunce, seno, jahody* (1983, režiser Zdeněk Troška) *Slunce, seno a pár facek* (1989, režiser Zdeněk Troška), *Slunce, seno, erotika* (1991, režiser Zdeněk Troška), *Dědictví aneb kurvahošigutntag* (1992, Věra Chytilová), *Pelišky* (1999, Jan Hřebejk), *Černí baroni* (1992, Zdeněk Sirový), *Tankový prapor* (1991, Vít Olmer), *Vesničko má středisková* (1985, Jiří Menzel) idr. Ponavadi stojijo na koncu izjav kot poanta prej povedanega, večinoma kot humorna dopolnitev, npr. v primeru nestrinjanja in ogorčenosti, če nam nekaj ni všeč, dodamo izjavo iz filma *Jdu blejt, velebnosti* (sln. *Grem bruhat, prečastiti*; *Slunce, seno, erotika*, 1991), v primeru komentiranja politike ali agresivnega dogajanja *Už se perou, už si čumáky rozbijou* (sln. *Se že pretepajo, si že surle razbijajo*; *Slunce, seno a pár facek*, 1989), v primeru, ko vprašamo po smislu prej povedanega, tudi v znak nestrinjanja, ogorčenosti *A komu tím prospějete?* (sln. *Komu boste s tem koristili?*; *Pelišky*, 1999), v primeru škodoželjnosti *Kde jenom udělali soudruzi z NDR chybu?* (sln. *Le kje so tovariši iz NDR naredili napako?*; *Pelišky*, 1999), v primeru postavljanja kakršnegakoli vprašanja *Kontrolní otázka, soudruzi* (sln. *Kontrolno vprašanje, tovariši*; *Černí baroni*, 1992), v primeru, ko nekdo tvega *To nedělaš dobře s tou sirkou, Jaromíre* (sln. *S to vžigalico, Jaromír, ne delaš prav*; *Vesničko má středisková*, 1985) itn. Postali so torej stavčni frazemi v humorni vlogi kot znani citati oziroma krilatice.

4.5 Leksikalni transfer

Skoraj vsi v sodobni rabi novi leksemi in frazemi zadnjih tridesetih let, bodisi neologizmi bodisi okazionalizmi, prihajajo iz češčine: *tunelovat'*, *tunel*, *haluz*, *brutální*, *byť za*, *môct'*, *nemusiet'*, *príde mi to*, *dostalo ma to*, *riešiť niečo*, *ustát' niečo*, *byť šumafuk*, *v pohode*, *v klídku*, *ty vole*, *holka*, *plavný*, *doznať premeny/premenu*, *predčit'*, *popravde*, *ničmenej*, *úprimne*, *opomenút'*, *tak zatím* (pogovorno v kalku *Tak zatiaľ*, izvorno verjetno iz angl. *so long*), *byť silný na lopte*, *puku*, *smekat'*, *prefláknutý*, *bručat'*, *čučat'*, *zavriet' niekoho až sčerná*, *mať gule*, *fracek*, *drobátko*, *prekvapivý* (names-to praviľnega *prekvapujúci*), *nána*, *mať v paži*, *to mi netrhá žily*, *mám to na háku*, *o čom točíš*, *zabudni*, *mrte* (niečoho), *mlžit'*, *šidit'*, *prásknut' do niečoho*, itn.

4.6 Leksikalnosemantični transfer

Pomožna naklonska glagola *môct'* (moči) samo v pozitivni obliki *to môžem* in *musiet'* (morati) v zanikani obliki *to nemusím* pridobivata kot v češčini popolnoma nov pomen polnopomenskega glagola *mat' rád* (sln. samo pozitivno *imeti rad*) oz. *nemat' rád/nepáčit' sa* (zanikano sln. *ne marati*, *ne imeti rad*, *ne ljubiti*). Glagol *dat'* (sln. *dati*) pridobiva nov pomen *zvládnut'* (sln. *zmoči*), npr. *dal som to, to nedáš* (sln. *zmožel sem, tega ne zmoreš*) itn. Glagol *dostat'* (sln. *dobiti*) pridobiva nov pomen *prekvapit'* (sln. *presenetiti*), npr. *dostalo ma to* (sln. *to me je presenetilo*) itn.

Glagol *točit'* o *niečom* (sln. *vrteti*) pomeni *govoriti, kot bi se vrtel v krogu*, veliko *govoriti z namenom prepričati*, v kontekstu *o čom to točíš?* v pomenu *nestrinjanja sogovorca s povedanim ali nerazumevanja*.

4.7 Prevajanje iz češčine kot vir hibridov

Eden izmed virov negativnega transferja so nekakovostni prevodi iz češčine (o terminih *hibridizacija*, *hibrid* gl. razdelek 3). Veliko število znanstvenih, oglaševalskih, promocijskih besedil predstavljajo prevodi iz češčine. Jezikovni hibridi v takih prevodih nastajajo bodisi zaradi nepazljivosti bodisi zaradi nezadostne jezikovne kompetence prevajalcev. Nekaj primerov: kakovost oglasnih besedil znanega češkega prodajalca rabljenih avtomobilov na slovaških spletnih straneh je na splošno zelo nizka, npr. v opisu avtomobilov včasih po principu *copy paste* prenašajo cele dele besedila v češčini: pogosto beremo, da ima avtomobil *elektrická okna* namesto *elektrické okná* ipd.; na uradni strani zunanjega ministrstva Republike Slovaške z dne 10. 3. 2021 glede stanja na slovenskih mejnih prehodih najdemo besedilo, ki je najverjetneje prevod podobnega češkega besedila:

Vláda stanovila dve kategórie hraničných priechodov: A a B

- *hraniční priechody A s Talianskom: Vrtojba, Fernetiči a Škofije*
- *hraniční priechody A s Rakúskom: Karavanke, Ljubelj, Šentilj (d'al'nica), Gornja Radgona, Gederovci,*
- *hraniční priechody A s Maďarskom: Dolga vas a Pince (dial'nica).*
- *Hraničné priechody typu B: ... Súčasne platí pre osoby, ktoré spádajú pod výnimky pri prechodu hranice.*

Namesto pravih pridevnikov *hraničné priechody* najdemo iz češčine *hraniční priechody*, prvi triji pridevniki so v češčini, zadnji pa v slovaščini. Podobno je v besedni zvezi v mestniku ednine *pri prechodu hranice* (češčina) namesto *pri prechode hranice*.

5 Sklep

Kljub razpadu skupne države in nastanku nove sociolingvistične situacije, v kateri sta češčina in slovaščina dva popolnoma samostojna policentrična jezika in kljub formalnemu izginotju grožnje češčine in njenega vpliva na slovaščino, se zdi razvoj slovaščine v vsakdanji rabi paradoksalno jezikovno konvergenten. Vzrok za to je še bolj okrepljena asimetrija vzajemnih stikov in odnosov, kakršno predstavljajo interesi globalnega gospodarstva ter izobraževalna in delovna migracija Slovakov na Češko. Zaradi neobstajanja slovaških televizijskih kanalov in oddaj na Češkem rahlo upada recepcija slovaščine med najmlajšo češko generacijo. V odnosu do slovaščine češčina že nekaj stoletij izpolnjuje diferenciacijsko vlogo, za nekatere sodobne puriste trenutno do določene mere destruktivno in destabilizirajočo. Po približno tridesetih letih samostojnega razvoja Slovaške je hibridizacija slovaščine v rabi očitna. Nespregledljivo in zanimivo je, da češčina posega tudi že na zvočno ravnino slovaščine. Izgovarjava najmlajše generacije najstnikov in dvajsetletnikov v segmentalnem in suprasegmentalnem zvočnem sistemu epizodično spominja na Čeha, ki govori slovaško s tipičnim češkim naglasom. Gre za samokolonizacijo slovaščine?

Literatura

- Buzássyová, K. (1979). Interferencie s češtinou a jej příčiny. *Slovenská reč*, 44(2), 65–71.
- Dolník, J. (2010). *Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu*. VEDA.
- Lipowski, J. (2005). *Konvergence a divergence češtiny a slovenštiny v československém státě*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Nábělková, M. (2007). Closely Related Languages in Contact: Czech, Slovak, „Czechoslovak“. *International Journal of the Sociology of Language*, 2007(183), 53–73. <https://doi.org/10.1515/IJSL.2007.004>

- Nábělková, M. (2008). *Slovenčina a čeština v kontakte: Pokračovanie príbehu*. VEDA, vydavateľstvo SAV, Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- Nábělková, M. in Sloboda, M. (2005). „Aj ja som išiel do sveta a donášel jsem své lásce najkrajšie kvety...“: Podoby bilingválneho diskurzu a „českoslovenčina“. V J. Štefánik (ur.), *Individuálny a spoločenský bilingvizmus* (str. 51–65). Univerzita Komenského, Gramma.
- Ondruš, Š. in Sabol, J. (1984). *Úvod do štúdia jazykov*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Pallay, J. (2005). K terminológii bilingvizmu: dvojazykovosť v slovenskej jazykovede. V J. Štefánik (ur.), *Individuálny a spoločenský bilingvizmus* (str. 73–76). Univerzita Komenského Bratislava.
- Pallay, J. (2017). Slovinsko-slovenské paralely jazykového purizmu. V Š. Sevsšek Šramel in J. Pallay (ur.), *Sedemdeset let slovakistike v Ljubljani: Posvečeno Andreju Rozmanu* (str. 141–152). Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Ramovš, F. (1936). *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*. Akademska založba.
- Tivadar, H. (2022). Policentrični razvoj slovenskega jezika in njegov vpliv na oblikovanje govorne norme. V G. Nikolovski (ur.), *Slavistična prepletanja I* (str. 83–97). Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba.
- Toporišič, J. (1992). *Enciklopedija slovenskega jezika*. Cankarjeva založba.